

10 kroků deinstitucionalizace

Deinstitucionalizační program (dále pro jednoduchost jen Program) přes svůj název nemá za cíl rušit ústavy. Pro určitou část větších dětí se speciálními výchovnými, vzdělávacími, psychickými potřebami, které nelze umístit do náhradních rodin, může být pobyt v ústavu prospěšný. Ústavy by se měly postupně transformovat v malá zařízení, která se podobají bytu nebo rodinnému domu, terapeutické komunitě s podstatně nižší kapacitou než dosud. Některá lůžková zařízení jsou potřebná pro okamžitou a krátkodobou pomoc ohroženým dětem; tato zařízení by měla být schopna přijmout s dítětem i rodiče, pokud tento rodič dítě neohrožuje.

I když je dítě někdy nutné vzdálit z rodiny a umístit je jinam, mělo by být co nejdříve provedeno kvalifikované multidisciplinární zhodnocení situace dítěte i rodiny a naplánování péče, zahrnující biologickou rodinu. Také všechny formy náhradní péče v rodinách by měly být vstřícné vůči rodinám biologickým. V ČR je pěstounská péče téměř totožná s adopcí v tom, že děti v ní zůstávají dlouhodobě a nemají kontakt s biologickou rodinou. Rovněž mezinárodní adopce není vždy přijatelné a dobré řešení. Dítě při ní mění jazyk a kulturu, ztrácí možnost kontaktu s biologickou rodinou. V některých zemích je tento typ adopce spojen s korupcí, která sahá až do biologických rodin dětí. Pokud jde o mezinárodní adopce, je ČR zatím dosti zdrženlivá.

Hodnotící nástroje by měly být standardizované a měly by být používány zaškolenými profesionály, kteří pracují v týmech. V ČR žádný standardizovaný nástroj tohoto typu vyvinut nebyl a neuvžívá se. Hodnocení ponechané na libovůli jednotlivého pracovníka může dítě i rodinu poškozovat. Důvodem k návrhu na umístění dítěte mimo rodinu nesmí být chudoba rodiny a bytové poměry.

Deset kroků Programu je následujících:

1. Posilování reflexe problému. Všechny zainteresované subjekty (včetně státní správy) si musí dostatečně uvědomovat problém. Je třeba dosáhnout toho, aby všichni věděli o rizicích ústavní výchovy, ale i pozitivách pro indikované případy a aby měli dostatečné vědomí o tom, jak ústavní zařízení fungují. Vytvoření alternativních služeb nemusí vést k uzavření ústavu, pokud se nepodaří doslova „držet vrata ústavu zavřená“.

2. Ustanovení řídicích orgánů procesu. Všechny zainteresované subjekty by se měly účastnit řízení procesu změny. Doporučuje se vytvořit dva orgány. Řídicí výbor, který by se měl skládat z významných představitelů zainteresovaných subjektů a měl by být odpovědný za plán akce a měl by dohlížet na její realizaci. Výkonný tým by se měl skládat z profesionálů s různými specializacemi a měl by být odpovědný za uskutečnění plánů.

3. Provedení analýz na úrovni země, krajů nebo oblastí. V ČR je patrně nejnížší možnost analýzy na stupni obcí s rozšířenou působností. Je třeba mít přehled o dětech v ústavech (a u každého dítěte znát údaje důležité pro rozhodování), o existujících službách, o personálu ve stávajících ústavech, a pokud je to možné i přehled o kvalitě péče v existujících ústavech. Jako indikátory kvality by se v našem prostředí daly využít Standardy kvality sociálních služeb, i když většina ústavních zařízení pro děti spadá do resortu zdravotnictví a školství.

4. Provedení analýzy na úrovni ústavní instituce. Po výběru konkrétního ústavu je třeba shromáždit podrobné údaje o dětech a jejich rodinách, včetně informací o dosažitelnosti rodiny. Vedle toho je třeba zmapovat významné údaje o personálu a také o budově. Je třeba znát dynamiku přijímání a propouštění dětí.

5. Návrh systému alternativních služeb. Informace shromážděné podle předchozího bodu by měly postačovat k návrhu nových služeb. Minimálně by se mělo uvažovat o následujících službách:

- Preventivní služby
- Reintegrační služby a služby průběžně pomáhající rodinám
- Pěstounská péče a adoptivní péče
- Specializovaná rezidenční péče v malých domovech, terapeutické komunitní péči

Pokud možno větší část dětí by měly být buď vráceny do biologických rodin, nebo umístěny v náhradních rodinách. Pro budovu by mělo být naplánováno jiné využití (denní centrum, azyl pro matky s dětmi či pro rodiny). Neměla by být užívána jako ústavní zařízení ani pro jinou klientelu. Personál ústavu může být po prověření zčásti využit jako poskytovatelé pěstounské péče. Někteří zaměstnanci toho však nemusí být schopni.

6. Plán přesunu zdrojů – finančních a lidských – do nové sítě služeb. Po analýze stávajících a v budoucnu nutných zdrojů je třeba naplánovat a zajistit přesun zdrojů na nové služby. Všechny finance plynoucí do provozu ústavu před transformací by měly být využity na provoz nového systému služeb, neměly by být „ušetřeny“. V prvních fázích přechodu je nutné počítat s tím, že potřeba personálních a finančních zdrojů bude o něco vyšší než dosud, po skončení transformace se sníží. Na dobu transformace je tedy třeba najít dodatečné zdroje. Nezbytná je meziresortní spolupráce a evaluace procesu.

7. Příprava a přemístění dětí. Umístění dětí musí probíhat s přednostním ohledem na jejich potřeby a s vědomím toho, že samotná změna prostředí je stres, a to i u vychovatelů. Zvláště zranitelné jsou děti se specifickými potřebami, traumatizované děti. Případní noví pracovníci se musejí napojit na dítě v dostatečné míře ještě v době, kdy je v ústavu. Snižování počtu klientů ústavu má probíhat postupně, pokud by k němu došlo v příliš krátké době, nebude možné věnovat dost pozornosti jednotlivým dětem. Formální záležitosti související s přechodem dítěte do jiného typu péče musejí být vyřízeny předtím, než dítě ústav opustí.

8. Příprava a přeškolení personálu. V dlouhodobém horizontu někteří dosavadní zaměstnanci ústavu mohou s úspěchem projít výběrem a přeškolením a stát se pěstouny dětí, o které až dosud pečovali v ústavu. Proces výběru musí mít jasná pravidla a musí být transparentní. Protože nové služby mají být pro rodiny dosažitelné, musí se počítat s tím, že dosavadní zaměstnanci ústavu budou pracovat jinde, dojíždět za prací, případně budou muset zvažovat změnu bydliště. Komunikovat je třeba se všemi zaměstnanci, zvláště intenzivně s těmi, kteří se transformací cítí ohroženi. Těm zaměstnancům, kteří už dále nemohou nebo nechtějí s dětmi pracovat, je třeba pomáhat při hledání nové práce.

9. Logistická podpora. Je třeba postupovat podle časového harmonogramu, zpracovaného s ohledem na všechny klíčové faktory, což jsou: potřeby dětí, jejich připravenost na změnu, existence a zajištění nových služeb (zejména finančních a personálních zdrojů). Je nepřijatelné umísťovat děti do „čekacích stanic“ jakéhokoliv druhu; dítě má jít rovnou tam, kde se dá předpokládat, že budou dlouhodobě zajištěny všechny jeho hlavní potřeby. Je nepřijatelné vystěhovávat nepřipravené děti z ústavu do nejistých nových podmínek jen proto, že k určitému datu bylo naplánováno uzavření ústavu.

10. Monitoring a hodnocení nového stavu. Dobrymi indikátory úspěšně probíhajícího procesu jsou zdravotní stav dítěte a jeho psychický vývoj. Je třeba je monitorovat ještě před tím, než dítě ústav opustí a v pravidelných intervalech také potom. Pravidelně je třeba také hodnotit funkčnost rodiny vzhledem k dítěti, včetně přítomnosti rizikových faktorů. Doporučuje se provádět tato šetření tři měsíce po přemístění dítěte do nového prostředí a pak jednou za šest měsíců po další dva roky. Rodiny, které mají těžkosti, je třeba podpořit formou poradenství a terapie, jež mají být poskytovány přímo v domácnostech.